

KORREFERÁTUM VOIGT VILMOS ELŐADÁSÁRA

Demeter Márton

demeter@komejournal.com

Voigt Vilmos Horányi Özséb szemiotikai munkásságának összefoglalása során többször is utal arra, hogy Horányi számos nagyszerű szöveggyűjtemény létrehozója¹, ezzel gyakorlatilag több diszciplína megalapozója Magyarországon. Ehhez kapcsolódva beszélek pár szót én is Horányi szemiotikai és logikai munkásságáról de nem általában, hanem a PTC-vel² összefüggésben. Doktori disszertációm egyik része ugyanis azzal foglalkozott, hogy a fent nevezett két tanulmánykötet legfontosabb részeit a PTC nyelvén átkódolja, formalizálja, és ezáltal lehetőséget teremtsen azok összehasonlítására. A PTC mint interlingva, így alkalmasnak bizonyult arra, hogy a legkülönbözőbb szemiotikai és analitikus képelméleti szövegek közvetítő nyelveként funkcionáljon, vagyis nem egyszerűen arról van szó, hogy Horányi elérhetővé tett szám-talan szemiotikai és analitikus szöveget, de azokat keretbe is foglalta, ha úgy tetszik, rekonceptualizálta, mégpedig nem elszigetelt korpuszokként kezelve az egyes kutatási hagyományokat, hanem konvergens jelleggel. A korreferátum második felében itt csatlakozom Peirce-hez, akit Voigt szintén többször említ. Dolgozatomban ugyanis igyekeztem felkutatni a Peirce által bevezetett összes ikon illetve szimbólum definíciót – nem volt könnyű. Ezeket szintén megpróbáltam formalizálni a PTC szimbólumszékénája segítségével, véleményem szerint eredményesen, és ezzel a PTC-t egy másik teszt-feladat során sikerült megkutatni: alkalmasnak bizonyult ugyanis arra, hogy a rendkívül sokféle peirceiánus definíciót egy összefogó keretben kezelje és láttassa. A peircei hagyomány felemlegetése egyúttal alkalmat ad arra is, hogy Horányi-nak a logikával való kapcsolatát is megidézzük.

A szemiotika

Szemiotikával Horányi Özséb valóban az elsők között kezdett foglalkozni Magyarországon, és a szemiotika iránti erős érdeklődését és a területen tetten érhető alapos műveltséget nem csak híres és ma is oktatási alapműként használatos szemiotikai szöveggyűjteményeiből, de már a hatvanas évek vége felé megjelenő, a filmi térábrázolással kapcsolatos írásaiból is meg-

---

¹ Itt elsősorban a *Kommunikáció 1–2* mellett *A jel tudománya* és *A sokarcú kép* című kötetekre gondolok.

² PTC – A kommunikáció participációra alapozott felfogása. Noha Horányi mintegy húsz éve foglalkozik aktívan a PTC kifejlesztésével, az elméleti keret első igényű implementációja 2007-ből származik (Horányi Özséb (szerk): *A kommunikáció, mint participáció*: Budapest, Typotex). Az elméletet a szerző azóta is folyamatosan fejleszti, legfrissebb nyilvánosan is elérhető változata a *Jel-Kép* 2017 nyári különszámában olvasható *A dolgok állása: szinopszis* címen.

állapíthatjuk.³ Egyetemi doktori disszertációját a film mikroszintaxisa témájának szenteli (1971), ugyanebben az évben szemiotikai tanulmányokat jelentet meg a *Helikon Irodalomtudományi Szemlében*, a *Magyar tudományban*, a *Filmkultúrában*, a *Fotóművészetben* és számos más, a tudományos közösségnek és a nagyközönségnek egyaránt szóló folyóiratban. 1975-ben jelenik meg először *A jel tudománya* című munka, melyet Szépe Györggyel közösen szerkesztettek. Gyakorlatilag itt derül ki elsőként, hogy a szemiotikai elemzések a kommunikációk milyen határtalanul sokféle területén alkalmazhatók – egyúttal képet kapunk arról is, hogy Horányi mint autonóm alkotót a szemiotikán belül elsősorban a képekkel kapcsolatos vizsgálódások érdeklik. Ennek egy másik lenyomata lesz később *A sokarcú kép* című tanulmánykötet, amely *A jel tudományához* hasonlóan klasszikussá válik, több kiadást is megér, és ma is alkalmas módon használatos a felsőoktatásban. Közbevetőlegesen, 1977-ben meg-jelenik a *Kommunikáció* című tanulmánykötet, akkor a *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó* gondozásában, és ezzel megalapozódik a huszadik század végének és a huszonegyedik század elejének egyik legizgalmasabb, és – bárki bármit mond – legnépszerűbb diszciplínája Magyarországon: a kommunikáció és médiatudomány. Szemiotikai természetű szövegei nagy számban jelennek meg egészen az ezredfordulóig, hiszen szemiotikával szó szerinti értelemben talán a *Filmvilág* 43/3 (2000) számában foglalkozik utoljára, az új évezredben elsősorban a közéleti és társadalmi kommunikáció vizsgálata tárgyában és, természetesen, a frissen formálódó PTC kifejtése alkalmával találkozhatunk írásaival.

Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy Horányi megszűnt volna a szemiotikai kérdések iránt érdeklődni – legfeljebb már nem így nevezte őket. Hasonlóképp megmaradt érdeklődése az analitikus filozófia és a logika iránt, amelyről nem csak azok lehettek mindig meggyőződve, akik személyesen ismerhetik a szerzőt, hanem olvasói is, hiszen a Horányi-féle stílus, ha lehet így mondani, mind szóban, mind írásban rendkívül összeszedett, szigorú logikai rendet és fogalmi tisztaságot reprezentál. Az az olvasó, aki a szemiotikában és a logikában is szerzett némi jártasságot, nem tudja nem észrevenni a PTC bármely kifejtését célzó szöveg olvasása közben a rendkívül alapos logikai patkoltságot. A PTC rendszerében teljesen átgondoltan jelennek meg az egymástól egyébként rendkívül különböző szemiotikai rendszerek egyes alkotóelemei, adott esetben struktúrái. Csak egyetlen példát említve: Horányi elméletében a jel háromtagú (trichotóm) és kéttagú (dichotóm) felfogásai egyaránt és azonos keretben értelmezhetőek, ehhez pedig az kell, hogy a PTC segítségével operacionalizálható legyen mindkét (a dichotóm és a trichotóm) elmélet egyaránt.

S bár a szemiotika halálát – ki tudja mire alapozva – időnként be szokták lengetni, egy tényekre alapozott vélemény nehezen állhat e mellé a prófécia mellé. A jelenlegi (2016) SCImago-Scopus listán például minimum kilenc olyan nemzetközi folyóiratot találunk, amelyek szorosabban is szemiotikával foglalkoznak, és ezek közül jó pár az ezredforduló után alakult. Természetesen tömegesen állnak rendelkezésre olyan további kommunikáció és médiatudományi folyóiratok, amelyek tárt karokkal várják a szemiotikai megközelítéseket is, az alábbi lista pusztán azokra szorítkozik, amelyek kifejezetten szemiotikai irányultságúak. Ilyen tehát a 2010-ben alapított spanyol *Signa*, a kolumbiai *Signo y Pemsamiento* (2014–), az *American Journal of Semiotics* (1996–), a szintén amerikai *Metaphor and Symbol* (2007–), a holland *Babel* (2011–), a nagy presztízsű (ISI indexált) *Social Semiotics* (1996–) az Egyesült Királyságból, illetve a három német tematikus szemiotikai folyóirat, jelesen a *Biosemitics* (2008–), az *International Journal of Marketing Semiotics* (2013–) és az *Ars Semiotica* (2011–). A Web of Science szerint pedig 2000 óta több mint 6000 (!) szemiotikai témájú cikk jelent meg WoS indexelt, magas presztízsű folyóiratokban. Soha rosszabbat!

³ Térábrázolás a filmben I–IV. In *Audio-vizuális módszertani közlemények* (1968).

Peirce

Peirce nemzetközi recepciója még akkor is irigylésre méltó, ha Peirce-rajongó féleséggént még így is szerénynek találjuk. Mindenesetre 1975 óta (ekkor Peirce már több mint 60 éve halott) közel háromezer Peirce témájú szakcikket indexál a Web of Science, ezek közül mintegy 1600 a címében is megemlíti a szerzőt. Az elmúlt 15 évben kis híján 1500 Peirce-nek szentelt cikk született, ami azt mutatja, hogy még mindig van mit feltárni ennek a rendkívül különleges szerzőnek az életművében. Magyarországon mindazonáltal szinte alig foglalkoznak vele, magyar nyelven szinte semmi nem olvasható tőle, és az a kevés, amit mégis tudunk róla, nem kis mértékben Horányi Özsébnek köszönhető. A szerző legalább két cikkben foglalkozott Peirce nézeteivel már a hetvenes években (*Jegyzetek a fotó kódjáról: FOTÓMŰVÉSZET*, 1972/4, 14–20, illetve *Peirce az ikon terminusról FOTÓMŰVÉSZET*, 1976/3, 10–13), valamint *A jel tudománya* című, fentebb már referált tanulmánykötetében megjelenteti *A jelek felosztása* című Peirce-fordítást, amely a *Collected Papers* második kötetének egyik főtanulmánya (rövidítve). Úgy rémlik, azóta sem nagyon jelent meg fordítás Peirce életművéből, pedig lenne miből válogatni, hiszen a szerző immár nyolckötetes életmű-kiadása rendkívül gazdag intellektuális tartalommal bír. Magam egyébként szívesen elmélyültem volna a peirce-i életműben. Eme tervemről éppen Horányi Özséb beszélt le, pontosabban kitoltuk a már sajnos nem oly távoli jövőbe, hiszen azt tanácsolta, hogy majd öreg professzor koromban foglalkozzak ilyesmivel.

A felületes olvasó, de talán a nem felületes, ámde kevésbé spekulatív elme számára is kérdésként merülhet fel, hogy mi köze Horányinak Peirce-hez a logikához kapcsolódó közös érdeklődésen túl, melyről Horányi – a tőle megszokott módon, tehát életrajzi referálás nélkül – *A logika fejlődéséről* című előadásában⁴ is megemlékezik? A logikában talán mindketten a gondolatok nem öncélú, hanem az individuumtól, vagy ha úgy tetszik, a pszichológiától független, vagy legalábbis ahhoz képest transzcendens szervezésének egy lehetséges módját keresik s látják. Sem Peirce, sem Horányi nem úgy használja a logikát, mint manapság a matematikusok, hanem sokkal inkább filozófus módjára: nem önmagáért, hanem a mondandó tisztasága és az elemzett tárgy jobb megragadása kedvéért. Ahogy Horányinál, úgy Peirce-nél is jellemző az, hogy nagyon sokféle dolog érdekli, de nem a csapongás értelmében, hiszen amihez hozzáfog, ahhoz mindig komolyan fog hozzá.

A hasonlóságok mellett azonban igen komoly különbségek is vannak a két szerző életművében: Peirce-nél valamiért teljesen hiányzik az a fajta organikus építkezés, az ideák egymásra épülése, érése, evolúciója, ami Horányi munkásságán tetten érhető. A gondolkodás eszközei hasonlóak, iránya azonban mintha szintén különböző lenne: úgy tűnik, mintha Peirce inkább a sokféleségben (udvariatlanabban fogalmazva: a dolgok szaporításában), Horányi inkább a letisztításban lenne érdekelt. Arra a fajta hozzáállásra, ahogyan Horányi Peirce munkáihoz nyúl épp ezért nem lehet más jelzöt használni, mint azt, hogy *intellektuális tolerancia*. Jeles kommunikációkutatóinktól e tekintetben is van még mit tanulnunk.

⁴ Eredetileg előadásként hangzik el a „Logikusok és nyelvészek kerekasztalá”-n 1988. április 13-án, Pécsen, majd az ELTE logika tanszék által kiadott *Tertium non datur* sorozatban jelenik meg.